

Informaatiotutkimuksen päivät 2010
21. - 22. lokakuuta, Tampere

ABSTRAKTI

Ilkka Mäkinen

Koulun ja kirjaston kohtalonyhteys: peruskoulu-uudistuksen vaikutus yleisten kirjastojen käyttöön.

Ilkka Mäkinen, Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median laitos, ilkka.makinen@uta.fi

Yhdistän tutkimuksessani kaksi sivistyspalveluja tuottavaa instituutiota, peruskoulun ja yleisen kirjaston. Tarkoitukseni on osoittaa todeksi se yleinen, mutta vaikeasti todistettava oletus, että kohoava koulutustaso lisää yleisten kirjastojen käyttöä. Esittelen Informaatiotutkimuksen päivillä tutkimushankkeen tähänastisia tuloksia, joita on myös julkaistu artikkelissa Mäkinen 2010.

Mahdollisuuden tähän antaa Suomessa vuosina 1972-1977 toteutettu peruskoulu-uudistus. Uudistus toteutettiin asteittain siten, että ensin peruskouluun siirtyi Lapin lääni ja siitä sitten vuosittain laajoina alueina kohti etelää. Viimeisenä peruskouluun siirtyi Helsinki. Näin koko Suomesta muodostui suuri yhteiskunnallinen laboratorio, jossa toteutetun koulutuspoliittisen kokeen vaikutuksia on mahdollista seurata juuri sen vuoksi, että uuteen järjestelmään siirtyminen tapahtui asteittain. Maassa oli siis yhtä aikaa toiminnassa kaksi eri koulutusjärjestelmää.

Tätä kvasi-kokeellista asetelmaa on jo käytetty hyväksi kansantaloustieteellisessä tutkimuksessa, jossa todettiin peruskoulu-uudistuksen vaikutus suomalaisten tulotasoon. Tuomas Pekkarinen, Roope Uusitalo ja Sari Kerr (2009) ovat voineet osoittaa, että peruskoulua käyneiden poikien tulotaso on tilastollisesti merkitsevässä määrin (7%) korkeampi kuin heidän vain kansakoulua käyneiden isiensä. Tulos merkitsee sitä, että peruskoulu-uudistus lisäsi sukupolvien välistä tulotason liikkuvuutta: peruskoulua käyneet lapset eivät olleet niin sidottuja vanhempiensa työuriin ja tulotasoon kuin kansakoulua käyneet. Peruskoulu-uudistuksella pyrittiinkin yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden parantamiseen. Tämä on myös yksi yleisten kirjastojen tavoitteista.

Ei liene mahdollista osoittaa samaan tapaan kirjastojen voimakkaasti kohonneen käytön vaikutusta ihmisten tulotasoon, vaikka eräissä tutkimuksissa onkin pyritty osoittamaan kirjastojen taloudellista vaikutusta. Kirjastojen yhteiskunnallista vaikuttavuutta tutkitaan innokkaasti nykyään, koska se on yhteiskunnallinen instituutio, jonka täytyy todistaa hyödyllisyytensä samaan tapaan kuin muidenkin verovaroin tuotettujen palvelujen. Kirjasto on taloudellisesti kuitenkin niin vähäinen osa sekä kuntien että yksilöiden elämää, että todennäköisesti ei ole mahdollista toteuttaa samantapaista tutkimusta kuin Pekkarinen, Uusitalo ja Kerr ovat toteuttaneet peruskoulun osalta.

Samaa asetelmaa voidaan kuitenkin käyttää tutkittaessa koulutuksen ja kirjastonkäytön välistä suhdetta. Jo vanhan koulujärjestelmän aikana korostettiin, että kunnissa, joissa on oppikoulu, on kirjastoon kiinnitettävä erityistä huomiota. Peruskoulu laajensi monipuolisen ja korkeatasoisen opetuksen koskemaan koko ikäluokkaa, joten voi olettaa sillä olleen vaikutusta myös kirjastoihin. Koska peruskouluun siirryttiin asteittain pohjoisesta etelään, on mahdollista seurata, missä määrin kirjastojen käyttö muuttui alueittain. Samalla voitaisiin tutkia, olisiko peruskoulu-uudistuksella ja muilla kirjastojen ominaisuuksilla yhteyksiä, mutta tässä tutkimuksessa rajoitun käytön muutoksien analysoimiseen.

Irmeli Hovi (1984) tutki monipuolisesti, mitkä tekijät vaikuttavat kirjastojen käyttöön. Selkein tulos hänen tutkimuksestaan oli, että voimavarojen sijoittaminen kirjastoihin lisää varmimmin kirjaston käyttöä. Samaan viittaavat Iina Peltosen 2009 hyväksytyn pro gradun tulokset, vaikka vaikutusyhteydet eivät ole kovin selviä. Kummassakaan tutkimuksessa ei kuitenkaan oteta kouluja huomioon, mikä on valitettavaa, kun Hovin kohteena olevana ajanjaksona toteutettiin peruskoulu-uudistus.

Kirjastojen menoista, kirjahankinnoista, käytöstä ym. on jo vuosikymmeniä julkaistu tarkkoja vuositilastoja kunnittain ja alueittain. On siis mahdollista seurata kirjastojen käyttöä ja kirjahankintoja pitemmällä aikavälillä. 1960-luvun lopulta 1990-luvulle kirjastotilastot julkaistiin Kirjastolehdessä ja muutamina vuosina Kirjastovuosikirjassa vain painettuina (nykyään elektronisina verkossa), joten tilastojen kerääminen koko Suomen kaikista kunnista vaatii käsityötä. Tiedot on ryhmiteltävä sen mukaan, missä vaiheessa kunnat siirtyivät peruskouluun. Tutkimukselle olisi hyödyllistä, jos tietoja olisi saatavissa kunnittain koko maasta myös koko 1960-luvulta, mutta valitettavasti näitä tietoja ei ole kätevästi saatavilla, koska ne on Kouluhallituksen arkiston karsinnan yhteydessä tuhottu.

Oletuksena on, että Helsingissä peruskoulu-uudistuksen vaikutus on ollut pienin, koska siellä jo ennen peruskoulua suuri osa ikäluokasta kävi oppikoulun ja kirjastonkäyttö oli jo vanhastaan korkealla tasolla. Suurin muutos taas todennäköisesti tapahtui haja-asutusalueilla Lapissa ja Itä-Suomessa. Lisäksi jo ennen peruskoulu-uudistusta samantapainen koulujärjestelmä otettiin käyttöön muutamassa kymmenessä kokeilukunnassa.

Alustavia tuloksia

Tutkimus on vielä kesken, mutta alustavat analyysit ovat kuitenkin valaisevia. Havainnollisuuden vuoksi esitän kirjastonkäytön kasvun suhteellisena kasvuna vuodesta toiseen eli kuinka moninkertaisesti kirjastojen kotilainaus asukasta kohti kasvoi vuodesta toiseen. Jos luku on yli yksi, lainaus asukasta kohti on kasvanut, jos taas yksi, ei kasvua ole ollut, ja jos luku on alle yksi, lainaus on laskenut. Koko maassa kirjastonkäyttö kasvoi peruskoulu-uudistuksen toimeenpanovuosina 1972-1977 ensin kiihtyvästi siten, että huippukasvu tapahtui vuodesta 1973 vuoteen 1974, minkä jälkeen kasvutahti laski jonkin verran. Alueittaisessa tarkastelussa käy ilmi, että useilla alueilla kirjastojen käytön kasvun huippu näyttää sijoittuvan niiden vuosien vaiheille, jolloin alueella peruskoulujärjestelmä otettiin käyttöön. Vahvinta ajallinen yhteys näyttää olevan Lapissa ja kokeilukunnissa, joissa peruskoulu alkoi 1972, sekä niissä, enimmäkseen Pohjois- ja Itä-Suomen kunnissa, joihin peruskoulu tuli 1973. Vielä Pohjanmaan sekä Keski- ja Itä-Suomen kunnissa, jotka ottivat peruskoulun käyttöön 1974, kasvupyrähdys lainauksessa on selvä. Sen sijaan Vaasasta Lappeenrantaa ulottuneelle vyöhykkeellä, jossa peruskoulu otettiin käyttöön 1974, kasvun kiihtyminen näyttää alkaneen aiemmin kuin koulu-uudistus toimeenpantiin. Etelä-Suomen rintamaiden kunnissa, jotka ottivat peruskoulujärjestelmän käyttöön 1976, ajallinen yhteys on hajanaisempi. Oletuksen mukaan Helsingissä, joka otti peruskoulun käyttöön viimeisenä

1977, kirjastojen käytön kasvu (pääosin) heikkenee koko 1970-luvun ajan koulu-uudistuksesta riippumatta.

Alustavasti näyttää siis siltä, että kirjastojen kasvu peruskoulu-uudistuksen vuosina oli vauhdikkainta siellä, missä elintaso oli alhaisin ja missä myös kouluolot olivat heikkommat kuin vauraammilla alueilla. Tulokset ovat kuitenkin aivan alustavia ja tilastollinen tarkastelu on vielä epätäydellistä. Vaikutussuhteita on selvitettävä tarkemmin. Samoin on kerättävä aineistoa sekä vuosilta ennen että jälkeen peruskoulu-uudistuksen toimeenpanon.

Lähteitä

The Economic contribution of Wisconsin public libraries to the economy of Wisconsin, 2008.

Hovi, Irmeli: Yleiset kirjastot 1969-1981 : kehityslinjoja ja vaikutussyhteiksiä. Hki 1984.

Mäkinen, Ilkka: Yleinen kirjasto hyvinvointivaltiossa. Teoksessa: Suomen yleisten kirjastojen historia. Toim. Ilkka Mäkinen. Hki 2009. S. 384-453.

Mäkinen, Ilkka: The comprehensive school reform and public library use in Finland 1972–1977: a methodological experiment. *Knygotyra* 54: 267-278, 2010.

Pekkarinen, Tuomas & Uusitalo, Roope & Kerr, Sari: School tracking and intergenerational income mobility: Evidence from the Finnish comprehensive school reform. — *Journal of Public Economics* 93(2009): 965-973.

Peltonen, Iina: Rahoituksen suhde yleisten kirjastojen ominaisuuksiin ja käyttöön. Pro gradu -tutkielma. TaY Informaatiotutkimus ja interaktiivinen media 2009.